

РЕЗЮМЕ

Н. М. Усенко. Организация самостоятельной работы школьников на мотивационно-целевом и операционном этапах эвристической технологии обучения

Эвристическое обучение направлено на самостоятельное создание значимых для ученика образовательных продуктов, на постоянное освоение креативных механизмов и методов деятельности, активное формирование познавательной самостоятельности. Поэтому организация на всех этапах эвристической технологии самостоятельного творческого труда – его мотивация, целевая установка, реализация отдельных компонентов, диагностика результатов – требует тщательных и компетентных педагогических действий.

Ключевые слова: эвристическое обучение, самостоятельная работа, познавательная самостоятельность, мотивационно-целевой компонент, операционный компонент.

SUMMARY

N. Usenko. Organization of independent work of schoolchildren on the motive-purposeful and acting stages of heuristic learning

Heuristic learning is directed on independent creation of meaningful for a student educational products, on the permanent mastering of creative mechanisms and methods of activity, active forming of cognitive independence. Therefore organization on all of the stages of heuristic technology of independent creative work – his motivation, having a special purpose setting, realization of separate components, diagnostics of results – requires careful and competent pedagogical actions.

Key words: heuristic learning, independent work, cognitive independence, motive-purposeful stage, acting stage.

УДК 373.5.018.32-058.862:37.035

Г. Д. Хархан

Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ-СИРІТ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ІНТЕРНАТНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто поняття «принцип» та виділено основні принципи підготовки дітей-сиріт до сімейного життя в умовах інтернатного закладу, а саме: природовідповідності, культуровідповідності, соціальності, довіри та підтримки, незбудження статевого потягу, переключення статевої енергії, конкретності й зрозумілості, самореалізації, на яких повинна ґрунтуватися виховна робота у процесі формування особистості сім'янина, з огляду на сучасний стан реформування державної системи опіки.

Ключові слова: принцип, інтернатний заклад, діти-сироти, сімейне життя.

Постановка проблеми. Одним з показників цивілізованого суспільства є захист найбільш незахищених прошарків населення, зокрема дітей, що з різних причин не мають можливості виховуватися в рідній сім'ї. За даними Державного комітету статистики України, кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, станом на 01.01.2009 року становила

103 542 осіб.

Незважаючи на пріоритетність сімейних форм утримання та виховання дітей-сиріт, більшість з них проживають та виховуються в державних закладах опіки. Так, станом на травень 2008 року в Україні діяло 492 інтернатні заклади (440 знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки, 52 – Міністерства праці та соціальної політики) та 15 шкіл соціальної реабілітації із загальною кількістю дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування, – 25 152 [1, 14].

Концепція Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. № 263-р, наголошує: «Діти молодих одиноких матерів – колишніх випускниць закладів – виховуються у тих самих закладах, в яких перебували їх матері» [4].

Проблема підготовки дітей-сиріт до сімейного життя набуває особливої актуальності у процесі реформування державної системи опіки, що передбачає вдосконалення науково-методичного забезпечення виховної роботи.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблем підготовки учнівської молоді до сімейного життя досліджувалася науковцями: С. Вихором, М. Вовчик-Блакитною, О. Гноевою, Т. Головановою, І. Гребенніковим, Т. Демидовою, В. Зарайченком, Е. Зрїтневою, С. Изгорєвим, Е. Ільяною, С. Ковальовим, А. Кочетовим, В. Кравцем, Н. Лащукком, Д. Луциком, Т. Носаковою, Л. Панковою, М. Певзнером, Н. Яригіною, Л. Яценком; питання формування особистості вихованців інтернатного закладу вивчалися вченими: О. Антонова-Турченко, Г. Бевз, М. Боришевським, Я. Гошовським, А. Гузьською, І. В. Дубровіною, І. Жерносеком, Т. Ілляшенко, В. Мухиною, А. Обухівською, І. Пешою, А. Пімшіною, А. Прихожан, Н. Толстих; аспектам підготовки дітей-сиріт до майбутнього сімейного життя присвячені праці І. Горчакової, О. Кізь, Г. Плясової, Г. Сатаєвої, В. Шмідта. Проте принципи підготовки вихованців інтернатного закладу до майбутнього сімейного життя не достатньо відображені в науковій літературі.

Мета статті – основні принципи підготовки дітей-сиріт до сімейного життя в умовах інтернатного закладу на сучасному етапі реформування державної системи опіки.

Виклад основного матеріалу. Як вимагає культура наукового пошуку, спочатку потрібно дати визначення поняттю «принцип» (від лат. *principium*), що означає «основа», «початок». Відсутність єдиного підходу до визначення цього терміна серед учених вимагає звернення до словника, де під поняттям «принцип» розуміється «основне, вихідне положення будь-якої теорії, вчення, світогляду, теоретичної парадигми» [5, 44].

Аналіз наукових досліджень та реальна практика державної системи опіки дозволяють виокремити такі принципи підготовки дітей-сиріт з інтернатного закладу до сімейного життя.

– Принцип природовідповідності (передбачає ставлення до особистості як до цілісної індивідуальності, де тілесність і духовність виступають у єдності). Особливу увагу привертає той факт, що більшість вихованців інтернатних закладів мають погану спадковість, обтяжену різними хворобами, тому врахування індивідуальних та вікових особливостей дітей-сиріт є важливим у процесі формування сім'янина. У процесі статевої соціалізації варто спиратися на особливості фізіологічного, психічного, інтелектуального розвитку дитини, зважаючи на вік і термін її перебування у школі-інтернаті.

Принцип природовідповідності передбачає визнання тілесного та духовного начал як рівноцінних. Процес дорослішання дитини – це не лише духовне спілкування, але й фізична зміна людини, формування природного ставлення дитини до свого тілесного «Я», уявлення про тіло як про засіб відносин з навколишнім світом, як регулятор статевої поведінки. Поведінка – це сукупність природжених і набутих реакцій людини на навколишнє середовище, що включає рефлексії та інстинкти, сексуальні та несексуальні реакції. Положення про тріаду гормони – мозок – поведінка має важливе значення: завдяки людському мозку можливим є самоуправління стимулами та інстинктами; становлення цілісного «образу Я», що відповідає статевим, віковим та індивідуальним особливостям дівчинки, дівчини/хлопця, юнака [6, 153].

Сучасне тлумачення принципу природовідповідності пов'язує соціальне виховання із загальними законами розвитку природи й людини, індивідуальними й віковими особливостями статевої соціалізації, формуванням відповідальності за розвиток самого себе як суб'єкта життєдіяльності [3, 32].

Сутність принципу полягає в тому, що ставлення до людини повинно бути як до природної істоти, яку потрібно розвивати, удосконалювати тільки з урахуванням її природних можливостей, інакше її можна деформувати і навіть зруйнувати. Принцип природовідповідності обґрунтовує необхідність урахування в соціально-педагогічній діяльності загальних законів розвитку природи, що дозволить найбільш повно використовувати індивідуальні природні задатки кожної дитини [2, 22].

– Принцип культуровідповідності вимагає будувати виховну роботу на основі національної культури, традицій та обрядів, норм та цінностей, ураховуючи специфічну субкультуру інтернатного закладу, культурний рівень кожного вихованця. Цей принцип підкреслює важливе значення формування культури взаємин статей та психосексуальної культури дітей-сиріт, які зростають у державних закладах опіки, ураховуючи загальний культурний фон суспільства.

З дорослішанням дівчинки або хлопчика важливо допомогти їм навчитися суб'єктивно аналізувати власні емоційні переживання, розуміти їх мотиви, нести відповідальність за вираження власних почуттів, адекватних за ступенем, інтенсивністю й формою конкретній ситуації, поважати почуття інших; формувати в дітей довільність в емоційній сфері, інтелектуалізацію, окультурювання власних переживань; створювати педагогічні умови для оволодіння статевою поведінкою й самовдосконалення жіночої/чоловічої індивідуальності відповідно до норм культури сучасного суспільства [6, 154].

Людина як соціальна істота розвивається і формується для життя і самореалізації в конкретних умовах середовища життєдіяльності – в конкретній культурі. Разом з культурою людина засвоює той менталітет, який характерний для середовища її життєдіяльності [2, 26].

Реалізація принципу культуровідповідності впливає на подальшу соціальну адаптацію вихованців поза межами інтернатного закладу, в конкретному соціокультурному середовищі.

– Принцип соціальності полягає в тому, що вихованці інтернатного закладу позбавлені основного фактора соціалізації – сім'ї, що негативно позначається на їх підготовці до самостійного сімейного життя. Перебування у специфічних (більш закритих) умовах інтернатного закладу послаблює вплив основних факторів соціалізації.

Цей принцип виходить з того, що найважливішими умовами соціалізації та статевої соціалізації є система взаємопроникаючих факторів: мега-, макро-, мезо- й мікрочинників, що сприяють засвоєнню статевої ролі і норм сексуальної культури. Ця система чинників може і позитивно, і негативно впливати на процес статевої соціалізації. Вихователі, організовуючи статево-рольове виховання, не можуть повністю змінити існуючу систему взаємовідносин у житті дитини, проте можуть, використовуючи виховний потенціал, стримувати розвиток негативної статевої соціалізації і сприяти позитивній [6, 157].

– Принцип довіри та підтримки передбачає встановлення між вихователями та вихованцями взаємовідносин, побудованих на особистісно орієнтованому підході, де розуміння, визнання та прийняття дитини відбувається поступово у процесі організації їх життєдіяльності. Відсутність батьківської та материнської підтримки вимагає від вихователів оволодіння соціальними ролями матері та батька. Переважна більшість дітей молодшого шкільного віку називають матерями своїх виховательок. Кожній дитині потрібна людина, якій можна довіряти і розраховувати на її підтримку, що створює відчуття безпеки та захисту, впевненості у власних силах.

Молодші школярі, особливо дівчатка, з довірою ставляться до своїх учителів, легко відкривають їм свої таємниці. Підлітки, навпаки, прагнуть віддалитися від дорослих, щоб відчути власну зрілість. Старшокласники знову ніби наближаються до дорослих, оскільки потребують допомоги у професійному й індивідуальному статево-рольовому визначенні, однак зберігають дистанцію. Прагнення дорослих до зближення з підлітками й старшокласниками у сполученні з умінням поважати їх потребу в збереженні дистанції, правом на інтимність думок, почуттів, переживань, готовністю завжди при необхідності допомогти їм створювати умови для розвитку взаєморозуміння та довіри [6, 157].

– Принцип незбудження статевого потягу полягає в тому, що у процесі статевого виховання та статевої просвіти необхідно створювати виховне середовище, що відповідає фізіологічному, інтелектуальному та психічному розвитку вихованців. У роботі з дітьми молодшого шкільного віку не варто надовго затримувати їхню увагу на статево-рольових аспектах взаємин людей, не вдаватися до надто детальних пояснень, залучати їх до активних, різноманітних видів предметно-практичної, творчої діяльності; в роботі з

підлітками та старшокласниками – сприяти саморегуляції статеворольової поведінки, формуванню культури взаємостосунків статей, розвитку щирих, шанобливих, взаємовідповідальних, емоційно насичених стосунків [6, 158].

– Принцип переключення статевої енергії полягає в тому, що залучення хлопців та дівчат до різноманітних видів діяльності (навчання, праці, спорту, дозвілля, творчості) дозволить її регулювати. Пробудження статевого потягу відбувається відповідно до віку та психосексуального розвитку особистості. Водночас, у вихованців інтернатного закладу статевий потяг, ураховуючи несприятливі умови (спадковість, проживання на вулиці, аморальний спосіб життя батьків тощо) прокидається рано.

Російські вчені А. Прихожан і Н. Толстих, указуючи на «гіперсексуальність» вихованців інтернатних закладів, що виявляється в ранньому прагненні до статевих контактів, змінності сексуальних партнерів, пояснюють її не тим, що у них статевий потяг біологічно є сильнішим або що у них дітей не сформовані необхідні внутрішні заборони, табу. Вони вважають: «У підлітків з інтернату до моменту статевого дозрівання часто не спостерігається психологічних новоутворень – інтересів, цінностей, морально-етичних почуттів, – які могли б за силою та значущістю конкурувати зі статевим потягом, який прокинувся. Неопосередкований культурними, психологічними структурами, статевий потяг стає «некультурною» потребою, абсолютно домінуючою через відсутність конкуренції» [7, 207].

Серед причин, що призводять до невідповідних сексуальних контактів вихованців наявною, є деформована компенсація недостатньої міри любові й тепла, брак позитивних емоцій, нормального спілкування.

– Принцип конкретності й зрозумілості в річищі статеворольового виховання не припускає натяків, двозначностей, сором'язливого замовчування. Відповіді, з використання грамотної й доцільної термінології, повинні бути конкретними, зрозумілими, враховувати рівень розвитку дитини, допомагаючи дівчинці або хлопчикові в розв'язанні життєвих ситуацій, що склалися, сприяючи позитивній статеворольовій соціалізації [6, 157 – 158]. Цей принцип у процесі підготовки дітей-сиріт до сімейного життя має особливе значення, ураховуючи деприваційну ретардацію вихованців інтернатного закладу. Затримка психічного розвитку таких дітей вимагає подання інформації на простому доступному рівні, використовуючи зрозумілу термінологію та наочність, не вдаючись

до пояснень складних процесів та явищ.

– Принцип самореалізації передбачає визнання всебічно розвиненої особистості хлопчика/дівчинки, статевої поведінки залежно від ситуацій, створення умов для розвитку й самовдосконалення жіночої/чоловічої індивідуальності в процесі реальної життєдіяльності, найбільш повного саморозкриття, самоздійснення своєї унікальності через оптимальні взаємовідносини у всіх сферах життя [6, 158]. Ураховуючи обмежене коло спілкування вихованців, відсутність адекватних зразків ідентифікації себе з представниками своєї статі, збіднене предметне середовище інтернатного закладу, постійне перебування у певній групі без можливості її змінити чи бути виключеним з неї значно ускладнює процес розвитку індивідуальності хлопця та дівчини в реальній життєдіяльності. Тому потрібно спеціально створювати соціально-педагогічні умови для самореалізації вихованців як представників певної статі.

Висновки. Таким чином, підготовка дітей-сиріт до сімейного життя в умовах інтернатного закладу є актуальною проблемою теорії та практики соціальної педагогіки. Проведене дослідження дозволяє виділити такі принципи підготовки дітей-сиріт до сімейного життя: природовідповідності, культуровідповідності, соціальності, довіри та підтримки, незбудження статевого потягу, переключення статевої енергії, конкретності й зрозумілості, самореалізації, на яких повинна ґрунтуватися виховна робота, з огляду на сучасний стан реформування державної системи опіки.

Перспектива подальшого наукового пошуку полягає в розробці соціально-педагогічних умов підготовки дітей-сиріт до майбутнього сімейного життя в інтернатному закладі, які мають ґрунтуватися на зазначених принципах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у 2008 році / [за заг. ред. Н. Л. Лук'янової, В. С. Вовка, І. М. Дубініної]. – К. : Дерсоцслужба, 2009. – 68 с.
2. Мардахаев Л. Социальная педагогика : учеб. / Лев Мардахаев. – М. : Гардарики, 2005. – 269 с.
3. Мудрик А. Введение в социальную педагогику / Анатолий Мудрик. – М. : Ин-т практ. псих., 1997. – 221 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів «Про схвалення Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 11 травня 2006 р. № 263 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=263-2006-%F0>.
5. Словарь терминов социальной работы с молодежью / [сост. : И. А. Козич,

Е. И. Карпович]. – Волжский : Истоки, 1999. – 66 с.

6. Столярчук Л. Полоролевая социализация школьников: теория и практика воспитания : [монография] / Людмила Столярчук. – Волгоград : Перемена, 1999. – 275 с.

7. Прихожан А. М. Психология сиротства / А. М. Прихожан, Н. Н. Толстых. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2005. – 400 с.

РЕЗЮМЕ

Хархан Г. Д. Принципы подготовки детей-сирот к семейной жизни в условиях интернатного учреждения.

В статье рассмотрено понятие «принцип» и выделены основные принципы подготовки детей-сирот к семейной жизни в условиях интернатного учреждения, а именно: природосообразности, культуросообразности, социальности, доверия и поддержки, невозбуждения полового влечения, переключения половой энергии, конкретности и понятности, самореализации, на которых должна базироваться воспитательная работа в процессе формирования личности семьянина, учитывая современное состояние реформирования государственной системы опеки.

Ключевые слова: принцип, интернатное учреждение, дети-сироты, семейная жизнь.

SUMMARY

G. Kharkhan. Principles of preparation of orphans to family life in conditions of boarding school.

In the article the definition «principle» is shortly considered and basic principles of preparation of orphans to family life in the conditions of boarding school are distinguished such as nature-conformity, culture-conformity, sociality, trust and support, not excitation of libido, switching of sexual energy, specification and clearness, self-realization which have to be a basis of an educational work in the process of forming of personality of family man, taking into account the modern state of reformation of the state system of trusteeship.

Key words: principles, boarding school, orphans, family life.

УДК 37.013.42:616.89-008.441.44

І. М. Щербакова, Я. В. Карпенко

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

САМОГУБСТВО: ПОШУК ВИХОДУ ЧИ ЙОГО ВІДСУТНІСТЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ?

У статті розглядаються причини суїцидальних спроб, аналізується динаміка зростання самогубств. Акцентується увага на державних програмах запобігання суїцидальних вчинків. Підкреслюється необхідність створення державних програм спрямованих на запобігання дитячої та підліткової суїцидальності.

Ключові слова: суїцид, суїцидальна спрода, суїцидальна поведінка, особистість, освітній простір, самогубство, суїцидальні превенції.

Постановка проблеми. Від добровільної смерті людину стримують дві речі: одна дуже маленька, інша дуже велика. Маленька річ – це страх фізичного болю, велика річ – віра, зазначав Ф. Достоевський. Шкода, проте в наш час ці «обереги» поступово втрачають свою силу. Якщо припустити,